
פסק ניתן בעיר פירוגיה 'בכנסת מ"ר שלמה ידידי" בשנת קס"א

Author(s): דניאל קארפי

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תשס"ד), pp. 81-100

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036305>

Accessed: 28/11/2011 04:12

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

תעודה

פסק ניתן בעיר פירוג'ה 'בכנסת מ"ר שלמה ידידי' בשנת קס"א

מאת דניאל קארפי

מבוא

ביום ו' כ"ב בניסן קס"א (3 ביוני 1401) בא לפירוג'ה שבתי בכ"ר יחיאל, תושב העיירה מונטיפולצ'אנו, ולמחרת היום, בעת תפילת השבת, הופיע בפני הקהל הרב שקיבץ בבית הכנסת של יורשי מ"ר משה בכ"ר יהודה ז"ל שבעיר. באותו מעמד סיפר את אשר אירע לו בחודשים האחרונים, בזמן היותו נתון במאסר בפקודת שליט פבריאנו. תוך כדי דיבור על כך התרעם על כי מאסרו הוארך מחמת הלשנה של יהודי אחד, משה ריטונו בכ"ר נתן שמו, תושב פבריאנו. אותה הלשנה גם גרמה לכך 'שנשאר נקי מממונו ומנכסיו', שכן נאלץ לפרוע למען שחרורו שמונה מאות דוקטים, אף שבתחילת מאסרו היו שוביו מוכנים להסתפק בארבע חתיכות בד קטיפה, שערכן כמאה ושלושים דוקטים. לדבריו, כאשר נודע למשה ריטונו דבר הפשרה שהושגה, הלך אל אחיו של השר של פבריאנו, צקיני שמו, והביע את פליאתו על כי הסכימו להתירו ממאסר עם שני חבריו תמורת סכום פועט כל כך. אמנם נכון הדבר שחבריו אלה עניים, אמר משה ריטונו, אך יש בידי שבתי לפרוע למען שחרורו ט"ו אלפים דוקטים, לבד ממה שיהיו נכונים לשלם קרוביו ואוהביו. דברי הלשנה אלה גרמו לכך ששבתי וחבריו הובאו למאסר במגדל ארמינצ'אנו, ושחררו משם רק כעבור ע"ט ימים ורק לאחר שפרעו את הסכום הגבוה כאמור. אשר על כן ביקש שבתי בכ"ר יחיאל מן הקהל של פירוג'ה שידון בעניינו וישפוט אם 'הדין נותן שר' משה ריטונו ישלם ההפסד שגרם לו.

הקהל אכן נעתר לבקשתו והנושא נמסר לטיפולם של שני 'שלוחי קהל פירושא', דניאל בכ"ר אברהם הרופא ונ"ע ומרדכי הרופא בכ"ר משה ע"ה. לאחר מכן, בטרם ניתן פסק הדין, צורפו אליהם שלושה 'קרואי העדה', דהיינו, שלושה אישים שנתמנו במצוות הקהל 'להיות אצל כבוד מורינו אחינו הממונים לישא וליתן בזה העניין', והם יחיאל הסופר בכ"ר משולם זצ"ל, שלמה הנקרא פיסאנו בכ"ר מנחם ישר"ו ועובדיה בכ"ר אברהם ישר"ו. המשפט כולו נמשך בסך הכול אחד-עשר יום. במהלכו הוזמנו מספר עדים, אשר שמעו מפיהם של משה ריטונו ושל צקיני את אשר אירע. כמו כן הוזמן פעמיים משה ריטונו עצמו לבוא לפירוג'ה ולמסור את גרסתו. ואולם הוא לא נענה להזמנה, ונימק את סירובו בכך, שבשל גילו המתקדם ומצבו הבריאותי הרופף אין ביכולתו לעמוד במשא ובתלאות הדרך. עם זאת, בתשובות בכתב ששיגר לשתי ההזמנות אישר, בעיקרו של דבר, את גרסתם של העדים לגבי מה שאירע. פסק הדין ניתן ביום ד' בתמוז קס"א (15 ביוני 1401), ובו קבעו חמשת האישים שישבו בדין 'בכנסת מ"ר שלמה ידידי', שצדק שבתי בכ"ר יחיאל בתביעתו, ועל משה ריטונו לשלם את מלוא ההפסד שגרם לו 'בסיבת רכילותו'. סכום ההפסד הוערך בשבע מאות דוקטים, על פי החישוב של שמונה מאות דוקטים ששולמו בסופו של דבר, פחות מאה הדוקטים שהיה עליו לשלם לפני ההלשנה. נוסף על כך הוטל על משה ריטונו לפרוע את ההוצאות שהיו ושהיו לצורך

[ציין – רבעון לחקר תולדות ישראל, שנה סט (תשס"ד)]

הטיפול בעניין, אשר הסתכמו עד לאותו יום בח' פרחים וד' אנק'. כמו כן נקבע כי עליו לשלם את הסכומים הללו תוך חודש ימים, שאם לא כן יגזרו עליו 'נדוי חרם ושמטא בתקיעת שופר, ויבדל מקהל הגולה... בין בנגלה בין בנסתר'. שבתי בכ"ר יחיאל גם הורשה להעתיק את פסק הדין על ידי סופר נוצרי, דהיינו לתרגמו לשפת המקום, כדי שיהיה סיפק בידו לתבוע את משה ריטונו בכל בית דין שתשיג ידו. לפסק דין זה הצטרפו בדיעבד שלושים ושניים רבנים ואישים ידועים מפירוג'ה ומכלל הערים שבסביבה, אשר חתמו את שמם בתחתית הקלף. אחדים מהם אף נימקו את הסכמתם במובאות ממקורות הלכתיים שונים. עד כאן תוכן התעודה.

התובע בפרשה זו, שבתי בכ"ר יחיאל, היה בן למשפחת מלווים ידועה במונטיפולצ'אנו, אשר הנהיגה את 'החנות' במקום במשך שלושה דורות לפחות, במהלך המחצית השנייה של המאה הי"ד ובתחילת המאה הט"ו. אבי המשפחה, יחיאל בן הרופא משה בן שלמה, היה הדמות הבולטת ביותר בין המלווים היהודים בעיירה בשנים 1356–1378 לפחות. פעילותו הענפה ניכרת היטב בתיעוד העשיר של 'החנות' השמור היום בארכיון מועצת העיר. ב־17 ביוני 1373 חתם יחיאל על מסמך אשר ייפה את כוחו של בנו שבתי להנהיג את 'החנות', אם כי בתחילת דרכו עשה שבתי לצד אביו, שכאמור המשיך לעסוק בה עוד שנים אחדות. מאותה עת ובמשך כשלושים שנה עמד שבתי בראש שותפות של בנקאים יהודים שפעלה במקום ואף בסביבה הקרובה. בתיעוד אין סימוכים לכך שמחמת ההלשנה של משה ריטונו נשאר שבתי 'נקיא מממונו ומנכסיו', כטענתו בעת המשפט שהתנהל בפירוג'ה בשנת 1401. אדרבה, עסקיו המשיכו להתנהל כמקודם לפחות עוד שנים אחדות. בשנת 1403 חתם על מסמך אשר ייפה את כוחו של בנו מנחם לעסוק ב'חנות'.

מן השנים שלאחר מכן נתמעטו מאוד הידיעות על 'החנות' ומנהיגיה, ואפשר שעסקיה החלו להתדרדר. באותה עת כבר לא היו התנאים הפוליטיים הכלליים נוחים לעסקי המלווים היהודים במקום. זה לא כבר נאלצה מועצת מונטיפולצ'אנו לוותר על עצמאות המקום ולהסתפח אל הרפובליקה של פירנצה. המעבר משלטון סיניורלי עירוני למסגרת של מדינה רגיונלית פגע במעמדם של המלווים היהודים, במונטיפולצ'אנו כבמקומות אחרים, שכן התפקיד המסורתי שמילאו במסגרת המצומצמת של כלכלת היישובים העצמאיים הקטנים איבד הרבה ממשקלו במסגרת המדינה הרחבה. בשנת 1406 התפרקה במונטיפולצ'אנו שותפות המלווים שהייתה בעלת ההון של 'החנות'. אף על פי כן המשיכו שבתי ואחיו שלמה בעסקיהם, ובשנת 1408 אף התנהל משא ומתן משולש, ביניהם לבין מועצת העיירה ושלטונות פירנצה, על חידוש 'התנאים' – דהיינו על כתב זכויות – להמשך הפעולה של השותפות החדשה. 'תנאים' אלה חודשו בסופו של דבר, אך המלווים היהודים נאלצו לפרוע תמורתם סכומי כסף נכבדים לשתי הרשויות. על המשך פעולתה של השותפות שבראשה עמדו שני האחים בני יחיאל, שבתי ושלמה, מעיד פנקס החשבונות של 'החנות' לשנים 1409–1410, שמדפי עולה תמונה מפורטת מאוד על פעולת המלווים.¹ התעודה האחרונה שנשתמרה מניירות 'החנות' היא איגרת משנת 1415, מאת שבתי בכ"ר יחיאל אל הישיש שלמה בכמ"ר אליה, שבה שבתי מספר כיצד הגיעו הפסדיו לכדי אלה פלורנינים בקירוב; הוא נותר 'בידיים קגניות' ושוב אין בידו לעמוד בהתחייבויותיו אפילו כלפי מיטיביו.²

1 על הפנקס ותוכנו ראו במאמרי: 'The Account Book of a Jewish Moneylender in Montepulciano (1409–1410)', *The Journal of European Economic History*, XIV (1985), pp. 501–513

2 על הנושא כולו ראו במאמרי: 'לתולדות המלווים היהודים במונטיפולצ'אנו במאה הי"ד ובראשית

בכך הגיעו לסיומן הידיעות על פועלו של שבתי בכ"ר יחיאל, מי שהיה מן המלווים הבולטים בעיירה מונטיפולצ'אנו ובסביבותיה והתובע במשפט שהתנהל בפירוג'ה בשנת קס"א.

התעודה המתפרסמת להלן, המתארת בפרוטרוט את מהלך המשפט שהתקיים בפירוג'ה לפי תביעתו של שבתי בכ"ר יחיאל, יש בה כדי ללמד על דרכי עבודתו של בית דין הקהל שבעיר זו, ויש לשער שגם בערים אחרות בסביבה בעת ההיא. חשיבות התעודה נובעת גם מכך שכפי הנראה לא נשתמרו עדויות נוספות על דרכי עבודתם של בתי הדין של הקהל בפירוג'ה, לפחות לא בתקופה הנדונה.³

כאמור, מדובר בפסק שהוציא בית דין שבראשו עמדו שני 'שלוחי' הקהל, דהיינו נבחרי הקהל, ואליהם צורפו לבקשתם, בטרם ניתן פסק הדין, שלושה 'קרואי' העדה. אין מדובר אפוא בבית דין רבני בעל הרכב קבוע, אלא בתפקיד שמילאו הפרנסים ונבחרי הקהל, אם כי פסק דינם מבוסס כמובן על מקורות רבניים. מתברר ששיטת שיפוט זו הייתה נהוגה באיטליה בקהילות רבות, כשם שנהגו על פיה בקהילות קטנות במזרח אירופה בשעה שנוקקו לדון בדיני ממונות.⁴

בפסק הדין נזכר כאמור עניין ההוצאות שהתובע נשא בהן כדי לממן את בואם של העדים ואת העתקת הפסק, הוצאות שהוטל על הנתבע להחזיר במלואן. בין אלה לא נזכר תשלום שכר ליושבים בדין, וקרוב לוודאי⁵ שלא נהגו בפירוג'ה (ואולי גם לא בשאר הקהילות ממוצא איטלקי) לשלם שכר טרחה ליושבים בדין, בניגוד למה שנעשה בקהילות אשכנז ופולין. בתעודה נאמר כדבר מובן מאליה שהמשפט נתקיים בבית הכנסת,⁶ בפני 'שלוחי' הקהל, ושהעניין הוכרע על פי דין תורה. ואולם כלל לא נאמר על סמך מה סברו שהשלטונות יהיו נכונים להכיר במערכת שיפוט עצמאית זו. בפריבילגיה שהוענקה ליהודי פירוג'ה בשנת 1385 נקבע בפירוש שענייני היהודים, האזרחיים והפילייים, גם אלה שבינם לבין עצמם, יידונו בפני שלטונות העיר ('dominorum potestati et capitanei civitatis') ולא בשום פורום אחר.⁷ עניין קיומו של בית דין של הקהילה אינו נזכר כלל באותו כתב זכויות, ואף על פי כן נראה כי השלטונות הכירו בזכות היהודים להיוקק למערכת שיפוט משלהם, אם רצונם בכך, כדבר מובן מאליה, כשם שהיו נכונים להכיר בתקפות החלטותיה. והראיה לכך היא שבפסק הדין נאמר בפירוש, כי שבתי ויכל לתבוע את המגיע לו 'בכל בית דין היוצא, בין בחצרות השרים ואדוני הארץ... ובכל בתי דינים שתשיג יד' (ועם זאת, אין בכך ראייה שערכאות העיר היו נכונות להוציא אל הפועל את פסקי בית הדין של הקהל כדבר מובן מאליה).

דומה כי תעודה זו מעוררת עניין של ממש מבחינות רבות.⁸

המאה הט"ו, היהודים באיטליה – מחקרים, בעריכת ח' ביינארט, ירושלים תשמ"ח, עמ' 242–247, ושם גם אילן יוחסין של המשפחה בדורות שמדובר בהם (עמ' 267). אולי גרמה פשיטת רגל זו להתערבות השלטונות ולהחרמת ניירות 'התנות', ובזכות זה נשתמר תיעוד יקר ערך זה בארכיון העיר.

3 A. Toaff, *Gli ebrei a Perugia*, Perugia 1975, p. 100

4 ש' אסף, בתי הדין וסדריהם אחרי חתימת התלמוד, ירושלים תרפ"ד, עמ' 86–90.

5 לתשלום 'דמי פסק' בקהילות אשכנז ופולין, ולבעייתיות שנתעוררה בגינו, ראו: שם, עמ' 93–94.

6 לאמתו של דבר נזכרים בנוסח התעודה שני בתי כנסת שהיו בעיר פירוג'ה, אחד שבו העלה שבתי בכ"ר יחיאל את טענותיו, ואחד שבו ניתן פסק הדין.

7 A. Toaff, *The Jews in Umbria*, I, Leiden 1993, p. 200

8 התעודה המקורית שמורה בין התעודות על קלף שבארכיון הממשלה בפירנצה: Archivio di Stato di Firenze, Diplomatico, Comune di Montepulciano. תודתי להנהלת הארכיון שהמציאה לי את צילום התעודה (ראו צילום התעודה להלן, עמ' 85).

נוסח התעודה

1/ בשם השם אמן. זה הוא הפסק דין שנתן כנגד ר' משה ריטונו בכ"ר נתן הדר בפריאנו,¹ ונתן הפסק דין הזה ברביעי בשבת בארבעה ימים לירח תמוז, שהוא חמשה עשר יום לחדש יוניו שנת חמשת אלפים ומאה ואחד וששים² לבריאת עולם, למניין שאנו רגילין למנות בו פה בעיר 2/ פירושא³ היושבת על נהר טיבריס. והפסק דין הזה נתן פה בעיר פירושא בכנסת מ"ר שלמה ידיד' יז"י;⁴ בהיותינו יושבין בדין אנחנו צעירי הצאן דניאל יש"ר⁵ בכ"ר אברהם ז"ל⁶ ומרדכי הרופא יש"ר בכ"ר משה ז"ל,⁷ שלוחי קהל פירושא י"ץ, ואנחנו יחיאל סופר בכ"ר משולם ז"ל⁸ ועובדי' יז"י בכ"ר אברהם יש"ר⁹ 3/ ושלמה הנק' פיסאנו יז"י בכ"ר מנחם יש"ר,¹⁰ הנקראים במצות הקהל הקדוש מפירושא יצ"א¹¹ להיות אצל כבוד מורינו אחינו הממונים לישא וליתן בזה העניין, כאשר יראונו מן השמים וכיד ה' הטובה עלינו. וכדי שיהיה גלוי ומפורסם לכל רואי השמש שעל זה התפעלו בכל מאמצי כחינו כפי קוצר 4/ ידיעתינו, כתבנו מבואר באר היטב כל המשא ומתן והחקירות והדרישות שעשינו קודם שנתן הפסק דין. נחלה פני יוצרינו שיצילנו משגיאות ומנסתרות ינקינו, ונהיה אנחנו עם כל ישראל חברים מן הנכתבים לחיים בירושלם אמן.

יום ו' כ"ב בסיון, שהיה ג' ביוניו קס"א,¹² בא הנה מ"ר 5/ שבתי יש"ר מחר פולצאנו¹³ בכ"ר

- 1 בעיר פריאנו (Fabriano) שבמחוז אומבריה (Umbria) באיטליה התיכונה. הסופר נוהג לכתוב 'פריאנו' (או 'פאריאנו'). משה ריטונו אינו נזכר בתיעוד על יהודי אומבריה שנתפרסם עד כה (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7]).
- 2 15 ביוני 5161 (1401).
- 3 Perugia, בירת מחוז אומבריה.
- 4 יראה זרע יאריך ימים. שלמה ידידיה ובית הכנסת הקריי על שמו אינם נזכרים בתיעוד ובמחקרים על יהודי פירוג'ה שנתפרסמו עד כה.
- 5 יחיה שנים רבות.
- 6 בכ"ר אברהם הרפא. נזכר בתיעוד בין הזוכים בכתב הזכויות שהוענק ליהודי פירוג'ה בשנת 1385, וכן בשל מעורבותו בעסקי הלוואה בריבית בעיר בשנים 1384, 1387, 1390 (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7], מס' 338, 392, 484, 513).
- 7 magister Angelus Musetti da Perusio. נזכר בתיעוד מן השנים 1392–1400 כאחד המלווים בריבית בעיר (טואף, שם, לפי מפתח שמות אדם).
- 8 מוזכר בין העדים בעת מכירת כתב יד עברי (טואף, היהודים בפירוג'ה [לעיל, מבוא, הערה 3], עמ' 37).
- 9 יחיה שנים רבות וטובות. בשנת 1416 נזכר בתיעוד Servadio בן אברהם, תושב פירוג'ה (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7], מס' 732), ואפשר שהם איש אחד.
- 10 נזכר בתיעוד משנת 1400 כרב ומורה בבית ספר שבעיר פירוג'ה (טואף, שם, מס' 623). הוא מכונה 'פיסאנו' (Pisano), לאמור מן העיר Pisa, עיר שממנה יצאה כפי הנראה משפחתו. לא היה לו שם נוסף (נתן), כפי שהיה מי ששיער (טואף, היהודים בפירוג'ה [לעיל, מבוא, הערה 3], עמ' 118, הערה 158), שכן את הכתוב בכתב היד המצוטט שם יש לקרוא 'נק' פיסנו' (נקרא פיסאנו) ולא 'נתן פיסנו'.
- 11 ישמררו צורו אמן.
- 12 3 ביוני 1401.
- 13 מ' Montepulciano, עיירה במחוז טוסקנה.

יחיאל ז"ל¹⁴ כשנפטר ממאסרו, ולמחרת ביום שבת קבץ כל הקהל בכנסת יורשי מ"ר משה בכ"ר יהודה ע"ה¹⁵ וסדר דבריו בפני הקהל מקצת המאורעות שאירעו לו מעניין תפישתו, ובתוך דבריו נתרעם מיהודי אחד הדר בפראביאנו, שמו ר' משה ריטונו בר' נתן ז"ל, וקבל עליו בפני הקהל שהוא היה /6/ סבה וגרמא שנשאר נקי מממונו ומנכסיו, והוא היה סבה גם כן להאריך ימי מאסרו ע"ט ימים במגדל ארמינצאנו, וגרם לו ולחביריו שהיו עמו במאסר צער והפסד בגופם ובממונם בד"ה¹⁶ עם היות שהיה יכול לצאת ממאסרו בהיותו עומד במגדל פרביאנו בעבור ד' חתיכות ווילוטו,¹⁷ ב' מהם ווילוטו שחור וב' מהם ווילוטו /7/ אדום, היו שווין כמו מאה ושלשים דוקטי.¹⁸ ואז, כשהרגיש ר' משה ריטונו שהיו יוצאין ממאסרם עבור דבר מועט, הלך לציקינו¹⁹ אחיו מן השר מפרכיאנו ואמר 'איך הסכמתם להתיר ממאסר היהודים שהם עתה בידכם עבור דבר מועט? שהאמת שהשנים מהם הם עניים, אמנם אחד מהם, יודע אני אל נכון, שיפרע ט"ו אלפים דוקטי /8/ זהב, מלבד מה שיפרעו קרוביו ואהוביו שיעלה להון רב'. וכשהרגישו השבאים הדברים האילו ניהגום²⁰ למגדל ארמינצאנו ועמדו שם ע"ט ימים במספר, וישם השבאים שתפשו ברטולומיא שטראמינו דפיימונטי ולובאסיטו דלפירגולא ולוברדילאטו,²¹ ולבקשתם עמדו במגדל הנו' הימים הנו'. גם אמר מ"ר שבתי הנוכר, /9/ שכשיצאו מן המגדל הנו' חזר הוא בפראביאנו, וציקינו אחיו מן השר אמר אליו כמו שר' משה ריטונו גרם אליו כל ההפסד, ומוזה רצה צקינו להתווכח עמו בבית ר' יואב בר' מישאל הדר בפרכיאנו, בפני מ"ר שבתי הנו' ובפני ר' יואב ור' משה בר' אליא הדרים שם, וציקינו הנו' נהג עמו ר' משה ריטונו בבית ר' יואב הנו' והיה שם גם /10/ כן ר' שלמה הרופא מקורטונו.²² וציקינו אמר לר' משה ריטונו בפני כל הנוכרים 'האמת שאמרת לי שמ"ר שבתי הנו' היה פורע ט"ו אלפים דוקטי, מלבד מה שהיו פורעין עבורו אהוביו וקרוביו? ואז בפני צקינו לא השיב דבר, וכשהלך צקינו לדרכו אמר מ"ר שבתי הנו' לר' משה ריטונו בפני כל הנוכרים 'מה עשיתי לך ר' משה, מתי הכרת /11/ אותי, איך תוכל לידע הערך שלי שגרמת לי ההפסד הגדול הזה? ואז השיב ר' משה ריטונו בפני כל הנוכרים 'הלא דבר אחד אמרתי, האם אני חייב מיתה בעבור אילו הדברים? כל אילו הדברים דבר מ"ר שבתי הנו'.

14 על שבתי בר יחיאל ומשפחתו ראו לעיל במבוא, וכן במאמרי (לעיל, מבוא, הערה 2), שם. שבתי נזכר בשתי תעודות מפירוג'ה (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7], מס' 651, 652).

15 עליו השלום. משה בכ"ר יהודה ובית הכנסת הקרוי על שמו אינם נזכרים בתיעוד ובמחקרים על יהודי פירוג'ה שנתפרסמו עד כה.

16 בדיני האומות. במשפט בפני בית דין של השלטונות.

17 velluto, קטיפה.

18 Ducati. מטבע זהב של הרפובליקה של ונציה, ששווי באותו זמן היה שישה ליטרין וארבעה סולדי.

19 Cecchino. הוא מן הסתם Ceccolino dei Michelotti, ממפקדי פלוגות החיילים השכירים (capitano di ventura) שפעלו באזור, ואחיו של Michelotti, Biorde dei Michelotti, שנמנה עם השליטים בעיר פירוג'ה ובכמה ערים שבמחוז אומבריה, בסוף המאה ה"ד ובתחילת המאה ה"ו.

20 הביאו אותם.

21 Bartolomeo Stramino di Piemonte e lo Bassetto della Pergola e lo Sbardellato

22 מן העיירה Cortona שבמחוז טוסקנה. ידיעות אחדות על מלווים יהודים בקורטונה במאה ה"ו, ראו:

A. Molho, 'A Note of Jewish Moneylenders in Tuscany in the Late Trecento and Early Quattrocento', *Renaissance. Studies in Honor of Hans Baron*, eds. A. Molho & J.A.

Tedeschi, Dekalb, Ill. 1971, pp. 99–117

במעמד כל הקהל ביום הנו' והתחנן לקהל שישאו ויתנו בענייניו, ויראו בעין שְׁכֶלֶם אם הדין נותן שר' משה ריטונו /12/ ישלם לו ההפסד שגרם לו. וכשמוע הקהל דברי מ"ר שבתי הנו' נשאו ונתנו יחד על זה העניין, והסכימו אז במעמד כל הקהל לשלוח כתב מצויו לר' משה ריטונו שיבוא למצוות הקהל להתווכח עם מ"ר שבתי הנו' ולעשות התנצלותו, והסכימו גם כן לשלוח כתב לר' יואב ולר' משה בר' אליא, שיבואו גם הם למְצוֹת הקהל /13/ להעיד עידותן בבית דין מכל מה שהם יודעין מזה. ואז במעמד כל הקהל צו אלי, מרדכי הנו' שליח הקהל,²³ שאכתוב כתב לשלשתם למחר יום א', ואני מלאתי מצוותם. ונחתמו בשולי הכתבים ההם רוב הקהל, ואילו הכתבים שלחום הקהל יום ב' כ"ה בסיון וקבלו הקהל תשובתם יום ה' כ"ח בסיון.

וזהו טופס תשובת הכתב מר' משה /14/ ריטונו, העתקוהו אות באות. 'עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ, אליכם אחי גבירי חכמים נכבדים נבונים יקרים הקהל הקדוש אשר בפירושא, מני האָבֶל הנאנח משה בכמ"ר נתן ז"ל השתחוה לכבודכם אפים ארצה, קבלתי כתבכם ע"י שלוחכם וקבלתי אותו בסבר פנים יפות ממה שתכתבו לי, כי מורי הרב ר' שבתי /15/ מהר פולצאנו בא לפניכם להגיד כי אני עשיתי לפרוע לו ממון, ה' הוא יודע הנסתר והנגלות כי אני לא חטאתי ולא פשעתי כנגדו, ועל זה כל ימי וכל שנותי לא ראיתי עד הנה. אמת היה, כי מאחר שהיה תפוש כמה ימים באה הנה א' יהודי ושמו חיים, ואמר לי כי מ"ר שבתי הוא עשיר גדול /16/ וגם כל היום הלוואה²⁴ לסולדטי²⁵ אלף ואלפיים פרחים²⁶ קִילִי משכון²⁷ אם אמת הם יודעין. אילו הדברים אמרתי לא' טוב אדם²⁸ שידע מ"ר שבתי שהיה לומר לי בבית ר' דטולילו,²⁹ וכן הייתי מודה לומר למ"ר שבתי שהיה אמת שאמרתי אותם הדברים. ממה שכתבתם לי שאני יבוא לשם, דעו באמת כי באהבה /17/ הייתי לבוא למצוותכם ולרגליכם כמו שהדין נותן, לולי כי אני זקנתי ואיני בריא מגופי, וגם עתה י"ב שנים שלא יצאתי השער עבור לא באה שום נזק, כי אני עני ואביון לא היית שום אדם לעזרתך, ובעבור זאת הסבות באתי להתחנן לפני מעלתכם שתקבלו התנצלותי לכבוד ה', לזה איני יודע להאריך /18/ כי בעוונותי איני בעל יודע, ה' ברחמי הוא שאמר לעולמו דיי³⁰ יאמר דיי לצרותי ולצרות כל עמו ישראל אמן, ושל' כפי הזמן'. עד כאן לשונו אות באות.

וזהו טופס הכתב ששלחו ר' יואב ור' משה בר' אליא העדים הנו'. גם לכבודכם שלום וברכה מרובה וחיים טובים מאת /19/ ה' אמן. כבוד מוריננו ואלופינו היקרים בני ברית הקהל הקדוש מפירושא ישמרם צורם לעד אמן, ממנו משרתכם ועבדכם ר' יואב בכ"ר מישאל ומשה בכ"ר אליא ע"ה, משתחווים לפני מעלת כבודך אפים ארץ, שאו שלומות רבות. קבלנו כתבכם ואודיעכם כי אנו מוכנים

23 מרדכי הרופא בכ"ר משה ז"ל.

24 הלָוָה. כך במקור.

25 soldati. לאנשי צבא.

26 fiorini בלעז. מטבע נפוץ בעיקר באיטליה התיכונה. ערכו של הפיוריני מזהב היה באותה תקופה חמישה ליטרין לערך. הפיוריני מכסף – קצת יותר משלושה ליטרין.

27 הלוואות 'בלי משכון' ניתנו בדרך כלל 'באמנה', דהיינו, תמורת התחייבות בכתב. הלוואות 'באמנה' היו על פי רוב בסכומים גבוהים וניתנו לאנשים בעלי רכוש, שנקל היה לגבות מהם את החוב.

28 לאחד ושמו 'טוב אדם' (תרגום השם האיטלקי הנפוץ Bonhom).

29 Dattillo – השם Dattilo בלשון חיבה. הוא יואב ב"ר מישאל, שבביתו התקיים המפגש.

30 בבלי, חגיגה יב ע"א.

לבוא למצוותכם בעה"ו, ואם ח"ו יהיה /20/ שום מניעה כמו שכתבתי' אנו הנזכרים נעשה עדות ברור לפני מעלתכם, כמו יום אחד,³¹ ביום ה', בהיותנו יחד בבית מ"ר יואב הנו' עם כ"מ³² היקר ר' שבתי ישר' בכ"ר יחיאל זצ"ל ומ"ר בנימן ומ"ר יהודה מהר פולצאנו, וגם מ"ר שלמה הרופא מקורטונא, באו יחד צקיננו אחיו מן השר ור' משה בכ"ר נתן, ואמר צקיננו /21/ הנו' כי בהיות ר' שבתי וחבריו בבית מאסר הלך ר' משה בכ"ר נתן הנו' מעצמו לדבר עם צקיננו הנו', ואמר שהיה יכול לפרוע מ"ר שבתי הנו' יותר מט"ו אלפים, לבד מה שיפרעו קרוביו ואוהביו, שיש לו סביב שן...³³ בלע' הפרחי' מ"מ³⁴ לרוב, ור' משה בכ"ר נתן הנו' עשה ההודאה בפנינו כמו שדבר ושומר כל אילו /22/ הדברים, ואם אנו משרתכם ועבדכם נוכל לעשות דבר שייטב בעיני מעלתכם צו ותעש ושל'. גם אני יואב משרתכם בכ"ר מישאל ז"ל מודה ומקיים כל מה שכתוב לעילה, כמו שבפניי היה כל אילו הדברים הכתובים לעילה ושלום שנית'. עד כאן לשונם. והנה שר' משה /23/ ריטונו מודה בכתבו שאמר הדברים הרעים, וגם העדים הנו' מודים בכתבם כמו ששמעו הדברים מפי ר' משה ריטונו.

ואילו הכתבים הביאם השליח ששלחו הקהל יום ה' כ"ח בסיון שהיה ט' ליוניי קס"א,³⁵ ומיד קבלנו אותם נודרנו לקבץ הקהל, ושלחנו לזרזם שיבואו להתפלל תפילת /24/ מנחה בכנסת מ"ר שלמה ידיד' יז"י, ואחר תפילת המנחה קראנו אילו הכתבים במעמד כל הקהל, ואז מ"ר שבתי הנו' התחנן לפני הקהל בנא ובמטו³⁶ שיתנו סדר לענייניו, ואז הקהל השיבו פה אחד מאין חולק שעל הממונים לראות הדיני, ואם יקשה להם לראות זאת הטענה אז הממונים יכירו מן הקהל או /25/ שנים או שלשה שיהיו אצלם לשאת ולתת על זה העניין עד שיתברר להם האמת, ובוה הסכימו כל הקהל והלכו לביתם.

וביום ממש, סמוך לשעת תפילת ערבית, באו ר' יואב ור' משה ב"ר אליה העדים הנו', ולמחרת יום ו' שהיה כ"ט בסיון קראנו ג' אנשים מן הקהל שיהיו אצלינו לישא וליתן על זאת הטענה, /26/ עד שבין כולנו יתברר לנו האמת בעה"ו. והאנשים ששלחנו בעבורם³⁷ הם מ"ר נתנאל בכ"ר אברהם מהר פלסקוני³⁸ ומ"ר עובדיה יז"י בכ"ר אברהם ישר' ושלמה הנק' פיסאנו יז"י בכ"ר מנחם ישר'י. ואחרי בואם הנה' שלחנו בעבור העדים הנו' שיבואו להעיד עידותן בבית דין, ואחרי בואם איימנו אותם /27/ ואמרנו להם שישאו עיניהם לשמים ולא יעידו כי אם האמת, והכל גלוי וידוע למי שאמר יהיה העולם.³⁹ ואז צוינו לר' יואב הנו' שהוא יעיד קודם, ובין כך ר' משה בר' אליה יעמוד מן הצד. וכך העיד ר' יואב הנו' בפנינו, שהאמת שבהיותו משתדל לעשות פשרה מענייני מ"ר שבתי הנו'

31 כיצד קרה שיום אחד.

32 כבוד מורנו.

33 מילה אחת לא פוענחה.

34 מעות מזומנים.

35 9 ביולי 1401.

36 במטותא.

37 ששלחנו לקרוא להם.

38 Montefiascone. עיירה בקרבת ויטרבו, צפונית לרומא. עבור ר' נתנאל בכ"ר אברהם מהר פלסקונה הועתק כתב יד מואר של ספר תהלים (טואף, היהודים בפרוג'ה [לעיל, מבוא, הערה 3], עמ' 35).

39 על פי 'ברוך שאמר והיה העולם', ברכה שלפני פסוקי דזמרה בתפילת שחרית.

בעבור ד' חתיכות ווילוטו בעניין /28/ המבואר למעלה, ביום השני שנתפש מ"ר שבתי הנז', אמר לו צקיננו הנז' איך אמרת שאינו שווה ממון מ"ר שבתי כי אם ת' פרחים, והלא הוגד לי מפי יהודי ממש שהיה יכול לפרוע ט"ו אלפים דוקטין. והוא השיב שאינו יכול להיות בשום עניין שבעולם. ואז אמר לו צקיננו שימתין אותו, והלך צקיננו בבית ר' /29/ משה ריטונו וניהגו עמו במקום שהיה ר' יואב הנז', ואז צקיננו קרץ בעיניו לר' יואב שיתחבא אחרי הגדר, ושאל צקיננו לר' משה ריטונו והלא אמרת לי ששווה ממון ר' שבתי ט"ו אלפים דוקטין, ואני שמעתי שאינו שווה כי אם ד' מאות פרחים. והוא השיב 'אדוני תראה שעתה ראשי לבן', והסיר הקפוצו⁴⁰ מראשו /30/ ואמר שמה שאמר אמת הוא, ולא היה מכוב. גם העיד ר' יואב הנז', כמו שאחר שיצא מ"ר שבתי הנז' ממאסרו באו צקיננו ור' משה ריטונו, במעמד ר' שבתי וחבריו ובמעמד כל אותם הנזכרים למעלה, ואמר צקיננו לר' משה ריטונו 'אתה אמרת לי שהיה שווה ממון מ"ר שבתי ט"ו אלפים דוקטין', ואז לא /31/ השיב ר' משה הנז' בפני צקיננו. וכשהלך משם צקיננו, אמר אליו מ"ר שבתי הנז' 'מה עשיתי לך שגרמת לי זה ההפסד?' והשיב ר' משה ריטונו 'הלא דבר אחד אמרתי, האם אני חייב מיתה בשביל דבר אחד שאמרתי?' והו העדות שהעיד מ"ר יואב בר' מישאל הנז'.

ור' משה בר' אליא, העד השני, בא לפנינו /32/ אחר חקירת ר' יואב הנז' ואמר שמן העדות שהעיד ר' יואב ממה שהיה קודם שיצא ר' שבתי ממאסרו לא ידע שום דבר, אמנם ממה שאמר ר' משה ריטונו למ"ר שבתי הנז' אחר שיצא ממאסרו, שהודה שאמר אותם הדברים, העיד כמוהו⁴¹ ממש, לא הוסיף ולא גרע. הנה שהעדים שניהם העידו כמו⁴² שר' משה /33/ ריטונו הודה בפניהם למ"ר שבתי הנז', כמו שאמר אותם הדברים שבסבתם קבל ההפסד שקבל מ"ר שבתי הנז'.

ואחרי חקירת העדים הסכמנו לשלוח שליח אחר לכתחילה לר' משה ריטונו הנז', עם כתב צווי מצד הקהל שמיד בראותו הכתב יתחייב לבוא, עד ג' ימים אחרי ראותו הכתב, להתווכח עם מ"ר שבתי /34/ פה אל פה, וצווינו לו שאם לא ישמע לקול האות הראשון ישמע לקול האות האחרון. ואז הלכנו לבתינו וכתבנו הכל, אות באות, ואני מרדכי הנז' כתבתי הכתב ונחתמו בשולי הכתב פנות הקהל ושלחתיו לר' משה ריטונו.

ויום ג', שהיה ג' בתמוז וי"ד ביוני⁴³, הביא השליח תשובתו ולא רצה לבוא, וזהו לשון /35/ קְתָבוּ 'על אלה אני בוכייה יומם ולילה, עיני עיני יורדת מים מיום שכתבתם לי מר נאנח משה בכ"ר נתן ז"ל אליכם גבירי חכמים נכבדים, אחיי בני ברית הקהל הקדוש מפירושא, קבלתי כתבכם השנית עיי"ן⁴⁴ שלוחכם, וכראותי אותו בכינו עליי במר נפש אני וגם אשתי בכתבכם לי שכל התלאה אשר מצא בדרך /36/ מ"ר שבתי יש"ר וגם תפישתו תאמרו שהיה פעולתי. ולכן בזה אני התנצל⁴⁵ לפני ה' ולכבודכם חכמים ולכל אדם, כמו שאני לא פשעתי לא עויתי ולא הרשעתי מאומה כנגדו, כמו שה' יודע הנסתר והנגלות, חוץ מאותם הדברים שכתבתי פעם ראשון, ואילו הדברים יצאו מפי ר'

40 ה-cappuccio. כובע, כיסוי ראש.

41 כמו ר' יואב ב"ר מישאל.

42 כיצד.

43 14 ביוני (1401).

44 על ידי זה.

45 אתנצל. כך במקור.

חיים מח⁴⁶ שמו אמן אמן. ולכן /37/ נראה לי עבור אותם הדברים אתם חכמים ש"ל⁴⁷ ונבונים תרצו לעשות להרוג אותי בדרך או לעשות לשים אותי בבית הסוהר אם כבודכם תאמרו לי איך תשוב, גם כן אודיע לכם כי בהיותו הנה ר' שלמה הרופא מקורטונא שים ליד לקולטיליסה⁴⁸ ורצה להרוג אותי, וגם לא' סכין מפת לחם, בילי המלשינייות שעשה לי הנה /38/ לחמס. גם על זה דעו באמת באמת, כי מ"ר שבתי הנז' שלח לומר אלי אחר נסיעתו מהנה, כי נשארו לו חמש מאות פרחים להנקם ממני, ישפוט ה' בינו וביני אם חטאתי לו. ודעו באמת אני הייתי למצוות כבודכם, לכף רגליכם כמו שהדין נותן, לולי אילו הסבות, ועוד עומד חולה וגם עומד סמוך לס' שנים. /39/ רעים היו ימיי ולכן לא יבוא למות בדרך. על מה שיכתבו לי שאתם וכל קהלות מסביב יהיו כנגדי עבור זאת הסבה, מזה הדבר לא אוכל לעשות דבר אחר אם לא לקבל ולסבול כל דבר ודבר שייטב בעיני מעלתכם לכבוד ה'. מ"מ⁴⁹ תמיד באתי להתחנן לפניכם שתראו מה תעשו עלי, כי יש אל בישראל ש"ל, ראה ה' את עניי /40/ כי יחיד ועני אני מכל דבר, לזה איני יאריך, ה' ברחמי יתן לכבודך אות אמת לאך שתהיו רחמנים, ושלו' על כל ישראל אמן ושלו' כפי הזמן'. עד כאן לשון כתבו. והנה התבוננו⁵⁰ גם מלשון זה הכתב, שהודה שאמר הדברים הנזכרים.

ובו ביום ממש שבא כתבו, מ"ר נתנאל מאמיליאה⁵¹ שהיה אחד מן הקרואים⁵² הלך בעיר /41/ קשטילו,⁵³ ואז הקהל צוו למ"ר יחיאל סופר⁵⁴ שיהיה יחד עמנו לישא וליתן על זה העניין, ואז הכל צוו הקהל וקרינו הכתב מ"ר משה ריטונו, ואז באותו המעמד בא מ"ר שבתי הנז' לפנינו ונתן לנו תביעה אחת וקרינו אותה וזה לשון תביעתו 'אֶחָלִי יכונו לפני כבוד מורי גביריי ממוני הקהל הקדוש מפירושא י"ץ, ולפני /42/ השלשה הנכבדים הקרואים לתברתם לראות דיני עם בעל ריבי מפרביאנו, שבראותכם העדות שנעשה כנגדו וגם הודעת פיו שהיא כמאה עדים, שתתנו הפסק דין כמו שיראו אתכם מן השמים ולא תענו את דיני, כי עמדותי סמוך לה' חדשים חוץ מביתי ויצאתי כמעט נקי מנכסי בד"ה, מלבד הענויים שסבלתי בגופי, ירא /43/ ה' בעוניי. וכבר ידעתם רבותי, כי דנין דיני ממונות בו ביום לזכות ולחובה, גם היה טוב וראוי לשמים קודם קודם⁵⁵ כפי מעשיו הרעים, ולא נהיה מכלל אותם שאמרו חכמים עליהם "לכבודי לא מחיתם, לכבוד בשר ודם מחיתם",⁵⁶ ולא נאמר על כיוצא בזה "אין אדם נדון בשתי דינים",⁵⁷ כי זה הוא שְׁלִימוֹת נפשו וגופו גם משום /44/ "ובערת הרע

46 ימת.

47 שבח לאל.

48 מלשון coltello, סכין גדולה.

49 מכל מקום.

50 התבוננו. כך במקור, כאן ולהלן.

51 ממחוז Emilia.

52 ראו לעיל, הערה 38.

53 עקר דירתו ל-Città di Castello, עיר במחוז אומבריה.

54 בכ"ר משולם (לעיל, הערה 8).

55 נכפל במקור. להעניש אותו לפני כן.

56 בבלי, סנהדרין קג ע"ב.

57 על פי בבלי, ברכות ו ע"ב.

מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו⁵⁸, וה' ית' יפקח עינינו ולבנו לתורתו ויצילנו משגיאות ומנסתרות יִנְקִינוּ אִמָּן. נאם העבד הקטן העלוב שבתי בכמ"ר יחיאל זלה"ה מהר פולצאנו'. עד כאן לשון תביעתו. ובו ביום ממש, שהיה ג' בתמוז וי"ד ביוניי, נשאנו ונתננו על זה העניין, ואחר המשא והמתן /45/ הסכמנו אנו שלוחי הקהל והשלשה הקרואים הנז' להוועד יחד לדין למחרת, יום ד' בתמוז שהוא ט"ז ביוניי בכנסת מ"ר שלמה ידידי' זי"י, ולישא וליתן יחד על זה העניין בעניין שנוציא הדין לאמתו בעה"ז. ולמחרת, יום ד' בתמוז וט"ז ביוניי, נועדנו יחד לדין בכנסת מ"ר שלמה ידידי' זי"י אנו שלוחי הקהל והקרואים הנזכרים, /46/ ושם נשאנו ונתננו והתבוננו בכל הכתבים ובחקירת העדים ובכל מה שנעשה בזה, מיום שבת הנז' שנתרעם מ"ר שבתי הנז' מר' משה ריטונו עד היום, ונמנינו וגמרנו שהדין הוא עם מ"ר שבתי הנז'. ואז עשינו חשבון שההפסד שהגיע למ"ר שבתי הנז' בסבת רכילות ר' משה ריטונו עולה לסכום שבע מאות דוקאטי, מלבד /47/ ההוצאות שעשה ושיעשה על זאת הסבה, עם היות שכשר' יואב היה מחזר לעשות הפשרה עבור ד' חתיכות ווילוטו, כתבנו למעלה שהיו שווים מאה ושלשים דוקטי, המאה דוקטי היה פורע מ"ר שבתי הנז' והמותר היו פורעין חבריו, ומ"ר שבתי פרע בין הכל ח' מאות דוקטי, נכינו מהם המאה דוקטי שהיה פורע עכ"פ⁵⁹, /48/ הרי שההפסד שהגיע לו בסבת רכילות ר' משה ריטונו הם שבע מאות דוקטי, מלבד ההוצאות.

וקודם שנתן הפסק דין מזה, הסכמנו להביא מאמרים מדברי רז"ל ומדברי הפוסקים ומחבור ר"מ במז"ל⁶⁰ כדי שנתבונן בדבריהם ונדע מה יש לנו לעשות בעניין, שנהיה נושעים מנפשותינו ומגופותינו בעה"ז. כתב הר"מ במז"ל /49/ בחיבורו בהלכות חובל ומזיק, בפרק שמיני, וזה לשונו 'המוסר ממון חבריו ביד אנס חייב לשלם מן היפה שבכסיו. ואם מת, גובין מיורשיו כשאר כל המזיקין, בין שהיה האנס גוי בין שהיה האנס ישראל, הרי זה המוסר חייב לשלם כל מה שלקח האנס, ואע"פ שלא נשא ונתן ביד אלא הרגיל בלבד'. גם כתוב שם ממש 'הרי /50/ שגור המלך להביא לו יין או תבן וכיוצא בדברים אילו, ועמד מוסר ואמר 'הרי יש לפלוני אוצר יין או תבן במקום פלוני' והלכו ולקחוהו, חייב לשלם'. ובגמרא בפרק הגזול בתרא 'ההוא גברא דאחוי כריא דחטי דבי ריש גלותא, חייביה רב נחמן לשלומי, וטעמא משום דינא דגרמי, ודווקא שהראה מעצמו, אבל מתוך /51/ האונס פטור, וכדתניא 'ישראל שאנסוהו והראה ממון חבריו, פטור', ואינו חייב אלא במראה מעצמו, 'ואם נשא ונתן ביד, חייב'⁶¹, ואפילו אונס נפשות. ואם תאמר אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, מי אמרינן ליה 'מות ולא יתן, יתן וישלם' קאמרינן⁶². והיכא דהראה מעצמו בלא טענת אונס, חייב מיתה ותשלומין. והכי איתא התם /52/ בפרק הגזול בתרא 'ההוא גברא דהוה בעי דנחוי בי תבנא דחבריה, אתא לקמיה דרב, אמר ליה רב לא תעבד הכי, לא הוה צאית. הוה יתיב רב כהנא קמיה דרב, קם

58 דברים כא, כא.

59 על כל פנים, בכל מקרה.

60 ר' משה בן מימון ז"ל.

61 בבלי, בבא קמא קיז ע"א. הציטוט כאן ובכל הקטע שלהלן אינו מדויק. על הפירושים להלכה התלמודית שלפיה יש לגזור על המוסר עונש מוות, ראו: א"צ בן-זמרה, 'על המלשונות והמסירה במשנתם של חכמי אשכנז, צרפת ואיטליה בתקופת הראשונים', ספר יובל לכבוד ר' י"ד הלוי סולובייצ'יק, בעריכת ש' ישראלי ואחרים, ירושלים תשמ"ד, עמ' תשלט ואילך; י"מ תא-שמע, 'תשובת ר"י הזקן בדין מוסר, ציון, סח (תשס"ג), עמ' 167 ואילך.

62 מי אמרינן ליה 'מות ולא יתן, יתן וישלם' קאמרינן.

רב כהנא, שמטיה לקועיה.⁶³ גם כתב הר"מ במז"ל 'אסור למסור ישראל ביד גוים, בין בגופו בין בממונו, ואפילו היה רשע ובעל עבירות, ואפילו היה מיצר לו ומצער, /53/ וכל המוסר ישראל ביד גוי, בין בגופו בין בממונו, אין לו חלק לעולם הבא'. עוד כתוב בירושלמי 'ג' עברות אדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקדן קיימת לו לעולם הבא, ע"ז וג"ע⁶⁴ ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם. ובכולהו כתי' גדולה ובלשון הרע גדולות. בע"ז כתי' חטאה גדולה, בשפיכות דמים כתי' גדול עוני /54/ מנשוא, ובגלוי עריות כתי' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, ובלשון הרע כתי' לשון מדברת גדולות,⁶⁵ וכתי' 'מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמייה, אמ' הק'⁶⁶ בראתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, ועוד שאתה מיושב, ומה יכולתי להוסיף לך'.⁶⁷ וכתי' בתריה 'חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אמ' הק' אני מלמעלה /55/ וגהנם מלמטה לדונו'.⁶⁸ עוד מצינו בדורות הראשונים 'יש דור שרובם עובדי עבו' זרה כדורו של אחאב ויורדין למלחמה ונוצחין לפי שלא היו בהן דלטורין,⁶⁹ שהרי אליהו מכריז אני נותרתי נביא לה' לבדי ואין איש מישראל מגיד, ודורו של שאול היו בהם בעלי תורה והיו יודעין לדורשה במ"ט פנים והיו יורדין /56/ למלחמה ונוצחין לפי שהיו בהן דלטורין שנ' 'יבואו הזיפים ויגידו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו'.⁷⁰ גם כתו' במדרש, לעתיד לבוא הק' שואל לגוי, למה גולת ממון בני, והגוי עונה פל' ישראל הלשינו, ומיד הגוי דוחה ישראל לגהנם, שנ' איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות.⁷¹ גם /57/ כתב שלמה המלך ע"ה 'אם ישך הנחש בלא לחש',⁷² ודרשו רז"ל 'לעתי'⁷³ מתקבצו' חיות אצל הנחש ואומרות לו: ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אבל אתה מה הנאה יש לך? אומ' להם, מה יתרון לבעל הלשון, שאומ' כאן וממית באספמייא'.⁷⁴ וכן, הנחש נושך בעקיבו וכל הגוף מרגיש.⁷⁵ גם אמ' רז"ל, שלשון /58/ הרע גורמת להרוג ג' אנשים, האומרו והמקבלו ומי שנ' עליי המלשינות.⁷⁶ וגם דרשו רז"ל, ש'ראוי להשליכו לכלבים, שנ' לכלב תשליכון אותו, וכתי' בתריה, לא תשא שמע שווא, קרי ביה לא תשיא'.⁷⁷ גם בספר קינות⁷⁸ מצינו, שהקדים פ"ה לעי"ן לפי שהקדימו פיהן לעיניהם.⁷⁹ גם

- 63 לעיל, הערה 61.
 64 עבודה זרה וגילוי עריות.
 65 ירושלמי, פאה א א, טו ע"ד.
 66 אמר הקדוש (הקדוש ברוך הוא).
 67 בבלי, ערכין טו ע"ב. ציטוט חופשי.
 68 שם.
 69 מלשינים. ירושלמי, שם, טז ע"א (ויקרא רבה כו, ב, מהדורת מרגליות, עמ' תקץ).
 70 מויקרא רבה, שם, ובמקבילות.
 71 על פי בראשית רבה כ, א, מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 182.
 72 קהלת י', יא.
 73 לעתיד.
 74 בבלי, ערכין טו ע"ב, בציטוט חופשי.
 75 על פי ויקרא רבה כו, ב.
 76 שם, וכן בבלי, ערכין, שם, וירושלמי, פאה, שם.
 77 בבלי, פסחים קיח ע"א; מכות כג ע"א.
 78 איכה ב, טו-טז; ג, מו-נא; ד, טז-יז.
 79 ראו: בבלי, סנהדרין קד ע"ב.

אמ' רז'ל 'אין אדם אומ' לשון הרע, אלא אם /59/ כן כופר בעקר, שנ' ללשונינו נגביר, וסיפיה דקרא מי אדון לנו.⁸⁰ והזהירו הרבה על לשון הרע, עד שאמרו דרך משל 'מאן דאית ליה זקיפא בדוקתיה לא לימא ליה זקוף ביניתא'.⁸¹ וכבר האריכו רז'ל בהרבה מקומות בעניין המסור.⁸² ומאחר שהם ע"ה⁸³ נמנו וגמרו שמותר להורגו, כל שכן שראוי להענישו שישלם מה /60/ שהזיק לחברו בסבת רכילותו.

ולכן אנו מרדכי ודניאל⁸⁴ שלוחי קהל פירושא, גם אנו שלשה הקרואים הנז',⁸⁵ אחרי חקירתנו בספרי הקודש מה שהדין נותן מזה, וגם בהתבוננו מדברי כתבי ר' משה ריטונו שהוא הודה שאמ' אותם הדברים שהיו גרמא להפסד שקבל מ'ר' שבתי הנז', וגם ביועצנו /61/ ידיעה נאמנה עדות העדים שהוא מכוון כנגדו, מצורף לזה גלוי ומפורסם לכל גלילות שר' משה ריטונו גרם הריגת י"ב אנשים בפירמו⁸⁶ בשנת קמ"ז לפרט,⁸⁷ וגרם גם כן להפסד ממון מכמה אנשים עד שעל זה ועל כיוצא בזה נוכל לומר 'לא תחמול ולא תכסה עליו', והיה ראוי שיתקיים בו מאמ' רז'ל /62/ שאמרו 'מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת',⁸⁸ ובזמן קדמון ברומא היו דוחפין המלשינים מן הגשרים ומשליכין אותם בנהר, ולא על חנם תקנו לנו קדמונינו ע"ה שנתפלל בכל יום בהכרתת המלשינים. ובעבור שאנו שלוחי קהל עם הקרואים הנז' ראינו והתבוננו שהדין נותן שר' משה ריטונו /63/ ישלם ההזק שגרם בסבת רכילותו, וגם כדי לשבר מתלעות עוול, כדי שלא יוכלו להשתבח האנשים העושים הרעות ולומר 'נוכל לעשות מה שלבנו חפץ ולא נהיה נענשים', נשאנו עינינו לשמים שימחול שגיאותינו והסכמנו הסכמה מוחלטת לתת הפסק דין מזה כאשר יראונו מן השמים. ועל זה /64/ סמכנו לדברי הר"מ במז'ל שכתב בחבורו בהלכות סנהדרין פרק חמישי, וזה לשונו 'דיני גרמות אינן כקנסות ודינן בהם בחוצה לארץ, וכן דין מי שמוסר ממון חברו אע"פ שלא עשה מעשה גובין אותו דייני חוצה לארץ'. ולכן אנו נותנין הפסק דין וגוזרין ומצווים שר' משה ריטונו הנז' יתחייב /65/ לפרוע ליד מ"ר שבתי הנז' או ליד שלוחו שבע מאות דוקטי זהב, הם אותם שגרם להפסידו בסבת רכילותו, כמו שמבואר הן מהודאת פיו והן מהודאת העדים הנזכרים. ויתחייב לפרוע עד א' חדש מהיום, שהוא ט"ו יוניי קס"א, ויתחייב לפרוע גם כן כל ההוצאות שעשה ושיעשה ר' שבתי הנז' על זאת /66/ (זאת)⁸⁹ הסבה, עד קבלו מעותיו הנזכרים מידו. אם את הדבר הזה יעשה, שיקיים מה שגזרנו עליו, מוטב, ואם לאו יהיה גלוי ומפורסם לכל באי העולם שמעתה אנו גוזרין עליו נדוי חרם שמתא בתקיעת שופר, ויבדל מקהל הגולה כעניין המבואר ר' משה ריטונו וכל יועציו ועוזריו וסומכיו, /67/

80 ירושלמי, שם; בבלי, ערכין טו ע"ב, ובמדרשים. ציטוט חופשי.

81 בבלי, בבא מציעא נט ע"ב.

82 המוסר, המלשין.

83 שרז'ל עליהם השלום.

84 מרדכי בכ"ר משה ודניאל בכ"ר אברהם.

85 יחיאל בכ"ר משולם הסופר, שלמה הנקרא פיסאנו בכ"ר מנחם, עובדיה בכמ"ר אברהם.

86 Fermo, עיר במחוז לה מרקה (Le Marche).

87 בשנת 1386. דומה כי לעניין זה לא נודעו פרטים ממקורות אחרים.

88 בבלי, פסחים מט ע"ב (נאמר על עם הארץ).

89 נכפל במקור.

בין בנגלה בין בנסתר, ואדם יִרְאֶה לעינים וה' יראה ללבב, ובזה יווסדו כל האנשים⁹⁰ ולא יגרמו להפסיד ממון חבריהם. ועל זאת הסבה נפרסם הדבר בארונות הקודש בבתי כנסיותינו, ונודיע הדבר לכל קהילות הקודש כדי שכל העם ישמעו ויראו, וגם כדי לקיים קרא, דכתי' ז'בערת הרע מקרביך'. וכדי שר' משה /68/ ריטונו לא יוכל להשמיט ולומ' מה לו אם הוא בנדוי, הוא מרוצה לעמוד בנדוינו ולא יפרע הקצבה הנז', מעתה אנו מרשים מ"ר שבתי הנז' שאם ר' משה ריטונו לא יפרע הקצב' הנז' לידו או ליד שלוחו עד א' חודש כמו שגזרנו וצוינו עליו, שמוסף על הנדוי והחרם והשמתא שגזרנו עליו יוכל מ"ר שבתי /69/ הנז' לגבות ממנו החוב הנז' בכל בית דין היוצא, בין בחצרות השרים ואדוני הארץ בפריביאנו ובע' סוברינו⁹¹ וברומא ובפירמו ובאנקוא ובפירושא ומרקא⁹² ומונטי פולצאנו ודוקטו⁹³ וטוסקנא⁹⁴ ופטרמוניא⁹⁵ ורומניא⁹⁶ ולומרדיאה⁹⁷ ובכל בתי דינים שתשיג יד ר' שבתי הנז' על ר' משה ריטונו ועל ממונו, /70/ ומוסף על זה יתקיים עליו העונש המבואר עד שובו מרשעו. גם הרשינו מ"ר שבתי הנז' שהפסק דין הזה יוכל להעתיקו על יד סופר נצרי אות באות, כדי שיהיה לו לזכות ולראייה גם כן בדיני אומות העולם.

הפסק דין הזה אשרנוהו וקיימנוהו אנו דניאל ומרדכי שלוחי הקהל⁹⁸ ואנו יחיאל ועובדי' /71/ ושלמה הקרואים הנז',⁹⁹ ככל שאר פסקי דינים הנוהגין בישראל הנתונים כהוגן וכשורה כדין תורתינו הקדושה וכדין שהורנו חכמינו ע"ה. וכתבנו הפסק דין הזה וחתמנו שמינו פה ונתננו אותו ביד מ"ר שבתי הנז' כדי שיהיה בידו וביד הבאים מכחו לזכות ולראייה, /72/ וגם פייסנו קצת הקהל מִהֶנָּה שיחתמו שמם בזה הפסק דין לעילוי הזכות ממ"ר שבתי הנז'. גם נפיל תחנתינו לפני מעלת כל יודעי דת ודין אשר בכל קהילה וקהילה שיבוא לפניהם זה הפסק דין, לאשרו ולקיימו כפי חכמתם אשר נתן ה' בלבם ויחתום שמו בזה הפסק דין.

ובו ביום הנז' /73/ שנתן הפסק דין הודענו בביאור רחב לר' משה ריטונו הנז' כל הפסק דין שיצא מבינינו, כדי שלא יוכל לומ' הן לא ידעתי זה'. ומ"ר שבתי הנז' הוציא עד היום בזה העניין ח' פרחים וד' אנקו',¹⁰⁰ דהיינו ג' פרחים לג' שלוחים ששלחו הקהל בפראביאנו וג' פרחים וד' אנקו' שעלו ההוצאות שהוציאו העדי', /74/ בין ביאה הנה וחזרתם לביתם הם וסוסייהם, וב' פרחים זהב בין הכתובים שנעשו על זה העניין והפלוביקו¹⁰¹ הזה מן הפסק דין והעתקתו אות באות שנשאר ביד הסופר. וה' למענו יסיר מקרבינו לב האבן ויתן לנו לב בשר, וישים בלב החוטאים לישר המעוות

90 וזה ישמש יסוד מוסד לכל האנשים.

91 וב-San Severino, עיירה שבמחוז לה מרקא.

92 ובמחוז לה מרקא.

93 ו-Ducato. לא נתחוויר לאיזו דוכסות התכוון.

94 מחוז Toscana.

95 [della Chiesa] Patrimonio, מדינת הכנסייה.

96 מחוז Romagna.

97 מחוז Lombardia.

98 לעיל, הערה 84.

99 לעיל, הערה 85.

100 לא נתפרש.

101 וה-pubblico, הפרסום ברבים.

ולשוב בתשובה שלימה לפניו כדי שכולנו /75/ נהיה בכלל הברכה ומן הנכתבים לחיים בירושלם, אמן ושלום על ישראל.

נכתב ונחתם יום ד' ד' בתמוז שהוא ט"ו ביוניי קס"א.

משה בכמ"ר אליהו זלה"ה¹⁰²

שלוחי הקהילות:

דניאל בכ"ר אברהם הרופא נ"ע

מרדכי יש"ר בכמ"ר משה ע"ה

קרואי העדה:

יחיאל בכ"ר משולם הסופר זצ"ל

שלמה הנק' פיסאנו יז"י בכ"ר מנחם ישר"י

עובדי' יז"י בכמ"ר אברהם ישר"י

יחיאל בכ"ר בנימן זצ"ל¹⁰³

אברהם בכ"ר יקותיאל זצ"ל¹⁰⁴

מרדכי זיב"ע¹⁰⁵ בכאמ"ר¹⁰⁶ יואב תנצב"ה¹⁰⁷

יהודה בכמ"ר יקותיאל זצ"ל¹⁰⁸

משה יז"י¹⁰⁹ בכ"ר שלמה זצ"ל¹¹⁰

נתן יז"י בכמ"ר משולם הרופא זלה"ה¹¹¹

102 חתימת ידו של הסופר. הסימן # פירושו: חתום בעצם ידו.

103 בתחתית הקלף, בצד ימין, נרשמו שמותיהם של עשרים ואחד אישים שאישרו בחתימתם את פסק הדין. Vitalis Begnamini, תושב פירוג'ה, נזכר בתיעוד מן השנים 1376-1397, ובין השאר נמנה עם הזוכים בכתבי הזכויות של השנים 1381 ו-1385 (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7], לפי המפתח).

104 בשנים 1383-1404 נזכר בתיעוד Abraam Consilii de Fulgineo, תושב Gubbio (טואף, שם, לפי המפתח), ואפשר שהוא אחד עם אברהם בר יקותיאל החתום כאן.

105 זכותו יגן בעדנו (אר: בעד עמו).

106 בן כבוד אבי מורי רבי.

107 תהיה נפשו צרורה בצרור החיים. בתיעוד מן השנים 1397-1411 נזכר בין תושבי פירוג'ה Angelo di Dattilo מן העיר טודי (Todi; טואף, שם, לפי המפתח), ואפשר שהוא אחד עם מרדכי בר יואב החתום כאן.

108 בתיעוד מן השנים 1378-1396 נזכר בין תושבי פירוג'ה Lioncellus Consilii מן העיר קמרינו (Camerino). הוא נמנה בין השאר עם הזוכים בכתבי הזכויות של השנים 1381 ו-1385 (טואף, שם, לפי המפתח).

109 יראה זרע יאריך ימים.

110 בתיעוד נזכרים כמה אישים בשם זה. ייתכן שמשה בן שלמה החתום כאן הוא אחד עם Musectus Salomonis תושב פירוג'ה וגוביו (Gubbio), הנזכר בתיעוד מן השנים 1381-1411 (טואף, שם, לפי המפתח).

111 זכרו לחיי העולם הבא.

משה בכמ"ר בנימן זלה"ה תלמיד הרופא¹¹²
 יקותיאל יזי"י בכמ"ר יחיאל זצ"ל אביר הרופא'
 מנחם בכמ"ר קלונימוס זצ"ל
 יחיאל ח"י¹¹³ בכמ"ר אביגדור נבתי¹¹⁴
 שבתי אבי¹¹⁵ א"ל יזי"י בכ"ר מנחם עמנואל זלה"ה¹¹⁶
 אברהם יזי"י בכמ"ר בנימן ע"ה¹¹⁷
 # יקותיאל בכמ"ר יואב תנצב"ה מן הכנסת¹¹⁸
 משה עשוי יזי"י ויב"י¹¹⁹ בכמ"ר אברהם זלה"ה מבקש דברי חפץ לעשות משפט וצדקה בארץ¹²⁰
 יצחק יזי"י בכמ"ר משולם הרופא מב"ע
 יחיאל יזי"י בכמ"ר מתת' ישר' הדר בפיסה ונמצאתי פה בסיינה¹²¹
 יצחק יזי"י במ"ר אברהם זצ"ל מפרט¹²²
 דניאל בכמ"ר אליא נבתי¹²³
 משולם האי"ל¹²⁴ בכמ"ר אלחנן מב"ע¹²⁵
 אברהם אבי ז"ל י"ץ בכמ"ר יצחק לעי"ץ¹²⁶
 שבתי יזי"י בכמ"ר יואב תנצב"ה

אם¹²⁷ דברי האריות שבחבורה פה חתומים וחזוק אינן צריכין, כדי לקיים קרא דכת' 'ואשברה מלתאות עול', גם למלאות מצותם אשיב כפי קוצר דעתי על משה הרשע שמסר מ"ר שבתי ביד גוים אנסים

- 112 בשנים 1400-1431 נזכר magister Musectus Guilielmi hebreus artis cirusice peritissimus, תושב פירוג'ה (טואף, שם, לפי המפתח), והוא כפי הנראה אחד עם 'תלמיד הרופאים' החתום כאן. היה יחי'.
- 113 נפשו בטוב תלין וורעו יירש ארץ.
- 114 אדיר במרום י'.
- 115 בתיעוד מן השנים 1358-1402 נזכר הרופא Sabbatutius magistri Manuellis (טואף, שם, לפי המפתח), והוא כפי הנראה אחד עם שבתי החתום כאן.
- 117 עליו השלום.
- 118 ממשפחת de Synagoga, משפחה שמוצאה מרומא, עברה לפיסא בסוף המאה הי"ד ונודעה מאז בשם (U. Cassuto, *La famiglia da Pisa*, Firenze 1910) da Pisa.
- 119 וחפץ י' בידו יצליח.
- 120 הוא אכן מופיע גם להלן, בין האישים שנימקו את תמיכתם בפסק.
- 121 בעיר Siena. יחיאל זה הוא הבנקאי הנודע Vitale di Matassia הנזכר גם בתעודה מפירוג'ה משנת 1408 (טואף, היהודים באומבריה [לעיל, מבוא, הערה 7], מס' 670). דברים עליו, ראו: M. Luzzati, *La casa dell'ebreo*, Pisa 1985, p. 117.
- 122 מן העיר Prato.
- 123 נפשו בטוב תלין וורעו יירש ארץ.
- 124 ה' אלוקיננו יעזרהו לטובה.
- 125 מנוחתו בעדן.
- 126 לזכר עולם יהיה צדיק.
- 127 מכאן ועד חתימתו של יהונתן ח"י בכ"ר יואב, ועד בכלל, כתובים הדברים בטור האמצעי שבתחתית הקלף.

לית דין ולית דיין וליכא מאן דפליג בהא דמטעה דינא דגרמי חייב משה ריטונו לשלם הפסד שסובב על מ"ר שבתי, שהרי החמירו לקנוס המוסר חבריו ע"י דיבור כמו באחוי אחויי וראיה מ'פ' הגוזל בתרא¹²⁸ ההוא גברא דאחוי אמטכסא דר' אבהו חייביה מיהא דתנן דן את הדין זיכה את החייב כו' ש"מ דמרמי דבור בעלמא לאחוי אחויי מדמשלם מביתו. ואע"ג דאתמר עלה לא שנו אלא שנשא ונתן ביד, היינו דוקא לרבנן אבל לר' מאיר דמחייב אדינא דגרמי וקיימ' לן כותיה אפי' לא נשא ונתן ביד חייב והכי מוכח ב'פ' עד כמה בהדיא. ודבור פי המסור לא הוי גרמא בנוזקין דפטור אלא טפי מדינא דגרמי דאף אם לא¹²⁹ נדמהו לא לדינא דגרמי כבר אפסיק הלכתא כר' מאיר ב'פ' הגוזל קמא דמחייב ופשיטא לן הא ממחיצת הכרם שנפרצה ודן את חבריו וחייב את הזכא וזיכה את החייב דמחייב ר' מאיר אפי' לא נשא ונתן ביד וכן מסכך גפנו על גבי תבואתו של חבריו ומראה דינר לשלחני ומוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו ואחוי אחויי. כל שכן דהא הוי טפי מדינא דגרמי דאפי' רבנן דפטרי בדינא דגרמי בהא מודו דהמסור חייב לשלם דמוסר גוף חבריו ביד גוים עד שיפדה עצמו מן הגוי דמי לחובל בחבירו דמשלם ליה רפוי דחשיב כאילו הפסיד ממונו כשגרם לו הרפוי הכא נמי כיון שמסר ממונו בידיים הוי כאילו מסר גופו בידיים. אמנם בחלוק דינא דגרמי וגרמא בנוזקין צ"ע בחלוקם איכא מאן דאמ' דכל היכא דהוא עצמו עושה ההזיק לממון חבריו וגם הוי בריא הזיקא הוי דינא דגרמי ואידך גרמא בנוזקין ומשום הכי שורף שטר או מוחל שטר חייבי' משום דהוא עצמו מזיק ממון חבריו ובריא הזיק' וכן מראה דינר לשלחני השלחני מזיקו וכן אחוי אחויי שהראה לגוי ממון חבריו וכן אם מסר גוף חבריו ביד גוים בריא הזיקא דהוי כאילו נתנו לתוא מכמר דאין מרחמין עליו ואין לך מעשה גדול מזה וכן כולם דמחייבי מטעם דינא דגרמי. ואיכא מאן דאמ' דכל דבר דבשעת המעשה נעשה ההזק הוי דינא דגרמי. ומשום הא מסור משעה דאחוייה הוי כמאן דקלייה וכן כולם. והמרדכי כתב וזה לשונו 'לבי מגמגם ולא נתיישב לי החלוק בין גרמא בנוזק' לדינא דגרמי ואינו יכול לעמוד על כל החלוקים וגם ר"י גמגם כמקצתם' עכ"ל. ועקר החלוק שביניהם כדפ' ריב"א מכה הירושלמי וכן נראה מכה סמ"ג דדינא דגרמי וגרמא בנוזק' שוין בטעמייהו ומאי ראית בהא אית באדך אלא דמילתא דשכיחה קנסו וקרינן ליה דינא דגרמי ומילתא דלא שכיחה לא קנסו הוי גרמא בנוזקין והכי איתה בירושלמי דשבועות המקרע שטר חבריו שלא מדעתו ר' מינא ור' חנינא חד אמ' חייב וחד אמ' פטור מאן דאמ' חייב משום קנס. אם כן לכל הפנים או מטעם דבדינא דגרמי בריא הזיקא והוא עושה ההזק בידיים, או מטעם דבשעת מעשה נעשה ההזק, או שיהיה מטעם קנס במסור כי הא דהוא מפורסם ויש בו הודאתו ועדות חייב לשלם נזק שלם מכל טעמי דאמרינן. לכן אני אומ' דכיון דיש עדים שמשה ריטונו הזיק מ"ר שבתי בממונו באמצעות לשונו וגם הוא הודה, ישבע מ"ר שבתי כמה ממון פרע בסבת מסירתו של משה הרכיל ויטול. ובעניין אחר אין להוציא ממון מהרכיל הנזכר בדין דכל נמסר בעדים יוכל לטעון שהזיקו המסור ביותר מכדי דמיו ולא כל כמיניה ודי אם אינו נאמן הוא על השבועה מ"מ אין להוציא ממון ממנו אי לא תפס אלא בשבועה. אמנם ראוי לחול עליו כל הגזירות עד שובו מרשעו ויפייס בעל דינו מנזק שלם וגם בדברים כי גדול עונו מנשוא ובאמת ראוי להכותו ולירד עמו לחייו דכיון דהוא מפורסם אינו צריך התראה לכ"ע דכבר התיר דמו וכל הקודם זכה.

128 בבלי, בבא קמא ק"ז ע"ב.

129 'לא' כתוב מעל השורה.

וכן פסק ר"ת ב'פ' הכונס¹³⁰ גבי בעיא אי עשו תקנת נגזל במסור אי לא ועלתה בתיקו דאם יש עדים שהויקו ואין יודעין כמה ישבע הנמסר כמה הוציא ויטול והבעיא דסלקא בתיקו מוקי לה ר"ת כשהמסור מכחיש הנמסר וגם אין עדים דומיא דנגזל דמסתמא הגולן מכחישו. ומדמי ר"ת הא לנ' ידענא ונ' לא ידענא דאמר' מתוך שאינו יכול לישבע משלם הנתבע וישבע התובע ויטול הכא נמי לא שגא וכל דכן הוא. וכן כתב רבי יצחק א"ז. וכן פסק מהר"מ דבעי הנמסר לישבע ויטול ולא מהימן בלא שבועה מדקיימ' לן דעשו תקנת נגזל באשו אע"ג דאמ' בגלוי ידענא בטמון לא ידענא א"ה שכנגדו בעי אשתבועי. וכן כתב ה"ר שלום דלענין מסור ודאי אינו נאמן הנמסר בלא שבועה אם לא יודה המוסר שכן קצבת ממון הפסידו. וכתב רב נטרונאי גאון בספר חפץ וז"ל 'יהודי המגרים לגוי שמאנס חבירו ואונסו ממון, ואין עדות כמה הפסידו וז"ל כך הדין שהמסור לא מצי אשתבועי ואפקועי דהיכא אמרי' כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ה"מ היכא דקים להו עלה דמילתא אבל היכא דלא קים להו כיון דסתם גוי אנס הוא וממון ישראל כיון שנפל ביד גוים אין מרחמין עליו, לפיכך נשבע הנמסר ושקיל כל העונש שהענישו המסור' עכ"ל. וכן בסמ"ג ומשתבע הנמסר ושקיל וכו'. ואיני כחולק על מה שכתבו רבותיי, רק לפרש דבריהם באתי.

הקטן המדבר יהודה מכב"י¹³¹ בכמ"ר בנמין ישר"י פינצי.¹³²

בהיות דברי החכמים חזקים וקיימים מאליהם בהיותם מיוסדים על היסוד הקיים, התורה התמימה אשר נתן לנו ה' ית' לדין דין אמת, וגם כמה שנ' בה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך,¹³³ לא הייתי צריך להוסיף עוד דיבור ואפי' מחשבה לקיים מה שייסדו בידיהם אלה מוריניו אלופינו המאשרים בכתב ידם מה שפסקו מוריניו אלופינו בני ברית קהל הקדוש מפירושא יצ"י.¹³⁴ אמנם כדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר' ולהתריס ולומר' כי הדין הזה לא ניתן בגבולנו כפי ההסכמות הנוהגים עתה בינינו ולא יוטל עלינו לקיימו, אשוב עוד עתה ואומר כי מה שכתבתי שמי בחתימת ידי למעלה היה לבקש למצוא דברי חפץ מפי יודעי דת לבאר ולדון דין אמת, ועתה אחרי ראותי כוונתם מתוך כתב ידם, אע"פ שאיני כדאי לדבר לפני גדולים כי לא עליתי במעלתם, אני אומר כי ראוי לקיים דבריהם ושלא לחלוק עליהם, רק כל אשר גזרו כן יקום ולא יהיה מי שיוכל לחלוק עליהם. והדין יהיה דין אמת ולא נטה ימין ושמאל, כי בזה יהיה שלו' המלכו' אשר אנו תחת ידם וגם כל העם הזה על

130 בבא קמא סב ע"א, תוספות, ד"ה 'עשו תקנת נגזל במסור או לא'.

131 מי כמוך באלים י'.

132 Finzi, משפחה שבניה התיישבו בכמה ערים באיטליה התיכונה והצפונית במהלך המאה ה'י"ד. על משפחת פינצי ראו: V. Colomi, 'Genealogia della famiglia Finzi', *Judaica Minora*, Milano 1983, pp. 329-342 (נתפרסם גם בעברית, בשינויים ובתוספות אחדים: ר' קולורני, 'היוחסין של משפחת פינצי' - הדורות הראשונים, יהודים באיטליה - מחקרים, יוצאים לאור במלאת מאה שנה להולדתו של מ"ד קאסוטו, בעריכת ח' ביינארט, ירושלים תשמ"ח, עמ' 231-274); D. Carpi, *L'individuo e la collettività*, Firenze 2002, pp. 1-25. אשר לר' יהודה פינצי יש לציין, כי י"א בן יעקב הזכיר 'שו"ב ודיני או"ה עם פי' ה"ר יהודה ב"ר בנימין פינצי' (אוצר הספרים, ווילנא תר"ם, עמ' 571, מס' 388).

133 דברים יז, י'.

134 על כן חתם יחד עם אחרים ברשימה הראשונה, מבלי לנמק את הסכמתו.

מקומו יבוא בשלו', וה' ימול ערלת לבבינו לשוב אליו ולקיים כל מצותיו, וישפות לכם ולנו ולכל עמו שלו',¹³⁵ ויברך אתכם ואותנו כחפצכם הטוב וכחפץ כל דורש טוב ומבקש שלום וחפצי הצעיר והקטן משרתכם משה עשוי' יזי"י ויב"י¹³⁶ בכמ"ר אברהם זלה"ה.

אני דניאל בכ"ר מנחם מב"ע¹³⁷ מימונטיקלי,¹³⁸ כפי ממונה מקצת ערי המרקא,¹³⁹ מאשר ומקיים כל מה שעשו ושהסכימו אלופי ורבותי הנזכרי'.

אברהם בכמ"ר יחיאל תנצ"ב מודה ומקיים כל מה שכתו' לעיל.

משולם בכ"ר שלמה לעי"ץ.¹⁴⁰

יהונתן חי"י¹⁴¹, בכמ"ר יואב זלה"ה מע' סוברי.¹⁴²

אע"פ¹⁴³ שדברי מורי ורבותי אינם צריכים חיזוק, כי כבר הביאו ראיות גלויות וניכרות על זה כשמש בצהרים, מכל מקום אכתוב שורותיי לחזק דבריהם ממה שכתבו רבותי ז"ל בסוף בבא קמא ישראל שאנסוהו גוים להראות ממון חבירו פטור, ואם נשא ונתן ביד חייב, ואם הראה מעצמו כמי שנשא ונתן ביד דמי וחייב. עוד כת' שם שהוא גברא דאחוי מטיכסא דר' אבא יתיב ר' אבהו ור' חנינא פפי ור' יצחק נפחא ויתבי ר' אלעאי לגביהו סבור לחיוביה מיהא מתניתא דן את הדין זיכה את החייב חייב את הזכאי טימא את הטהור טיהר את הטמא, מה שעשה עשוי וישלם מביתו אמ' להו ר' אלעאי הכי אמ' רב והוא שנשא ונתן ביד אמרו ליה זיל לגביה דר' שמעון בן אלוקים ור' אלעזר בן פדת דדייני דינא דגרמי אתא לגביהו וחייבוהו ממתי' ואם מחמת הגולן חייב להעמיד לו שדה ואוקימנה דאחוי אחוייה וזה הוא וודאי דינא דגרמי כי החילוק אשר בין גרמא בנזקין דפטור ודינא דגרמי שחייב כי גרמא בנזקין הוא בדבר שאפשר שיבוא לו ההיזק על ידו ואפשר שלא יבוא ועל כן פטור אבל דינא דגרמי הוא בדבר שאי אפשר שלא יבוא ההיזק על ידו כגון השורף שטרותיו שלחבירו דאמרינן כפיה רפרס לרב אשי ואגבייה כי כשורה לצלמי וכת' חבול ישיב רשע גזילה ישלם אע"פ שמשלם רשע נקרא ואין לו כפרה בתשלומין, כל שכן שגרם להם צער בגופם ובממונם וחוליים שאין להם תשלומין ואסור להפך בזכותו שלמסית. על כן ישוב עמלו בראשו, כי סהדי שקרי אאוגוריהו זילי ועל כל ישראל החרדים על דבר ה' שלו' מעתה ועד עולם אמן.

אברהם בכמ"ר יואב זצ"ל

135 על פי ישעיה, כו, יב: 'ה' תשפת שלום לנו'.

136 יראה ורע יאריך ימים וחפץ י' בידו יצליח.

137 מנוחתו בעדן.

138 Montecagli.

139 ערי מחוז Le Marche.

140 לזכר עולם יהיה צדיק.

141 חסדך י' יסעדני.

142 מ"ס San Severino.

143 מכאן ועד הסוף כתובים הדברים בטור השמאלי שבתחתית הקלף.

קיימ' לן העדים החתומים על השטר, נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד ומדברי ממוני וקוראי קהל קדוש מפרושה ישמרם צורם אמן, שנתבררו לדון בין מ"ר שבתי יש"ר בכ"ר יחיאל ע"ה מהר פולצאן ובין משה רטונו הדר בפבריאנו והנוכר למעלה באגרת הזאת פעמים רבות, מדבריהם למדנו שמשה רטונו הנז' לעיל הוא מלשין ומסור¹⁴⁴ מפורסם, ובאיש אשר אלה מעלליו לא פליגי רבנותא שהנח"ש שהסית את חוה ישכנו, ודינו כרודף ומשום מיגדר מלתא להציל כל ישראל מיד מלשינים והמסורות ראוי לבערו מן העולם, גם חייב לשלם נזק שלם כפי מה שהזיק, כתקנת האמראים והגאונים דוק ותשכחו. והנה אני החתום למטה לכבוד ה' ית' וכדי לקטעא רגליהון דרשיעיא גזור על משה רטונו הנז' למעלה נח"ש, פתו פת כותי, יינו יין נסך, פרותי טבלים עד שובו מרשעו, יישלם מה שהזיק כאשר זכרנו ושלר' על ישראל. יצחק בכ"ר מתתיה מן הקדוש זלה"ה.

אם לשו"ן העבר' הסכמי לאו לישנא מעליא נקט, ואם יש אדם שממונו חביב עליו מגופו אין יתרון לבע"ל הלשו"ן וזה וזה¹⁴⁵ לגורם מותר. נאום שלמה בכ"ר משה דפינצי¹⁴⁶ מב"ע.

אמרי כ"מ¹⁴⁷ הנכבדים אשלי רברבי החתומים בזה הפסק דין אינם צריכים חיזוק, כי כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. נאם נבזה וחדל אישים מנחם בכמ"ר אליהו זלה"ה במצות הקהל הקדוש מאנקו¹⁴⁸ י"ץ אמן.

עם היות הגנת האמת מן הדברים הנראים אצלו ית', שמתי עצמי במקום בלתי ראוי ואיני צריך להאריך, כי הנכבד' הנז' בארו הראיות הצריכות לעינין המתואר ואני מקיים כפי קוצר השגתי. נאום הצעיר אברהם העבר' הפר"ש.

עם כל הרפתקי עדו עלי גם חצני נערת וחתמתי שמי פה, מצד החיוב ולהפקת רצון העלוב. נאם יחיאל זוטא ויב"י¹⁴⁹ זעירא דמן חברייא ממטילקא¹⁵⁰ בכאמ"ר אברהם יש"ר מארומנ¹⁵¹.

אני אהרן בכמה"ר אברהם העבר' הפר"ש לפי קוצר השגתי מאשר ומקיים כל מה שכתוב לעיל ע"י מורי אלופי הנכבדים הנוכרים לעיל.

144 'זמסור' כתוב מעל השורה.

145 נכפל במקור.

146 da Finzi.

147 כבוד מורנו.

148 מ"א. Ancona.

149 וחפץ י' בידו יצליח.

150 מ"א. Matelica, עיירה במחוז לה מרקה.

151 ממחוז Romagna.